

આધુનિક નારીસંવેદનાને રજૂ કરતી કૃતિ - 'કાંબરીની મા'

આધુનિક નવલકથાકારોમાં નારીભાવનાને રજૂ કરતી નવલકથાઓમાં ધીરુબહેન પટેલની નવલકથાઓ ગુજરાતી નવલકથાનું નવું જ રૂપ આપણી સમક્ષ ઉપસાવી આપે છે. તેમની પ્રથમ નવલકથા 'કાંબરીની મા' ઈ.સ. ૧૯૬૩ માં પ્રગટ થઈ. એમણે વાર્તાલેખનથી પોતાની લેખક તરીકેની કારકિર્દીની શરૂઆત કરી છતાં તેમની નવલિકાઓ કરતાં નવલકથામાં સર્જકતાને વિસ્તરવાનો વધુ અવકાશ પ્રાપ્ત થતો હોય એવું જણાય છે. આ પ્રથમ નવલકથા પછી 'શીમળાનાં ફૂલ' (૧૯૭૯), 'વાવંટોળ' (૧૯૭૯), 'વમળ' (૧૯૭૯) તથા 'ગગનમાં લગન' (૧૯૮૪) વગેરે નવલકથાઓ પ્રકાશિત થઈ છે. આધુનિક નારીની ભાવનાઓને રજૂ કરવામાં ધીરુબહેનની પ્રતિભા તેમની લઘુનવલોમાં ઉપસી આવતી જણાય છે. મુખ્યત્વે મનોવિશ્લેષણાત્મક અભિગમને કારણે પણ તેમની સાહિત્યકૃતિઓ ધ્યાન ખેંચનારી બની છે. તેઓ પોતાની રચનાઓમાં માનવીના ચિત્તતંત્રની જટિલતાઓ આકારિત કરવામાં સફળ રહ્યા છે.

'કાંબરીની મા' લઘુનવલમાં કાંબરી સ્વતંત્ર નારીવ્યક્તિત્વની સ્થાપનાનું તથા એ માટે એની સાસુ વિજયાની મથામાણોનું મનોવૈજ્ઞાનિક ભૂમિકાએ નિરૂપણ થયું છે. મા અરુણા દ્વારા કાંબરીનું ઘડતર એવી રીતે થાય છે કે એને ભવિષ્યમાં સ્વતંત્ર વ્યક્તિ તરીકે વિકસવાનો કોઈ અવકાશ જ રહેતો નથી. માત્ર સુખી જીવનની લાલસામાં ભૌતિક ધન-દોલતને જ સંપૂર્ણ માનતી અરુણા દ્વારા ઉછેર પામતી કાંબરી સ્વતંત્ર વ્યક્તિ તરીકે જીવવાના જીવનને ભૂલી જાય છે અને પોતાના પતિની ગુલામ બની રહે છે. અરુણાને પોતાની દીકરી પૈસાદાર અને સ્વતંત્ર કારભાર ધરાવતા પતિને હાથમાં રાખતી થઈ જાય તે જોવાની ઝંખના છે.

આ લઘુનવલમાં ધીરુબહેને કાંબરી, અનિલ, વિજયા, ગિરધરલાલ, પન્ના, અભેચંદ જેવા પાત્રો દ્વારા તેમના વિચારો મનોવિશ્લેષણાત્મક રીતે આલેખી સુંદર નવલકથા આપી છે. કાંબરીના મનમાં સુખી જીવન માણવાના અરમાન છે. પણ એનો પતિ અનિલ જુલમી અને નિષ્ફુર છે. અનિલની પત્ની હોવાનો એ ભાર વેઠતી હોય એવું લાગે છે. અનિલને જોતાં જ કાંબરીના મનમાં ભય પેદા થાય છે. એની આંખોમાંથી ઝેર ટપકતું દેખાય છે અને શરીર પરસેવે રેપઝેબ થઈ જાય છે. હૃદયના ઘબકારા વધી જાય છે. હાથપગ ઠંડા પડી જાય છે, સુકાઈ ગયેલા હોઠ પર જીભ ફેરવતી એ સ્વસ્થતા આણવાની કોશીશ કરે છે. શરીરનો રંગ ફિક્કો પડી જાય છે. હથેળીઓ પરસેવાથી ભીંજાઈ જાય છે. શરીરના તથા મનના આઘાત-પ્રત્યાઘાતના વર્ણન દ્વારા લેખિકા કાંબરીના ભયગ્રસ્ત તથા ભીરૂ માનસને પ્રગટ કરે છે. પાત્રના મનોગતમાં ડોકિયું કરવામાં મનોવિશ્લેષણાત્મક રીત અપનાવી છે.

કાંબરીના મનમાં પરસ્પર વિરોધી ભાવોનાં મંથનો જાગે છે. પતિના જુલમથી એ ત્રાસે છે ત્યારે સહારો મેળવવા એની મા પાસે ચાલી જાય છે. તેની મા તેને પતિ ગમે તેવો હોય તોપણ એના જ શરણે જવાની સલાહ આપે છે. લાચાર બનીને એ વળી પાછી પતિના નિષ્ફુર વર્તનને સહન કરવા માંડે છે. એની સાસુ વિજયા

તરફથી પણ લગ્નના શરૂઆતના દિવસોમાં એને કશો સહકાર મળતો નથી. એનું શોષણ થાય છે એ વિજયા મૂક બનીને જોતી રહે છે. આથી કાંબરીની વિહવળતા વધી જાય છે. એક બાજુથી માતાનો જાકારો અને બીજી બાજુથી સાસુ વિજયાની ઉદાસીનતા- આમ, એની દશા સૂડી વચ્ચે સોપારી જેવી થઈ જતાં એના મનમાં ભય વધી જાય છે. મા ની સમજ ચલાવવા સિવાય કશો ઉપાય રહેતો નથી. તે કબાટમાં વધ્યે જતા નોટોના થોક્કા અને દાગીનાઓ જોઈને હરખાવાની ટેવ પાડે છે. અનિલ દ્વારા થતા અપમાનને એ સુખસાહ્યબી દ્વારા ભૂલવાનો પ્રયાસ કરે છે. અંતે જ્યારે ઘણી રખાતોમાંથી એકને લઈ આવ્યો ત્યારે તેમની સેવા કરવી પડે છે ત્યારે અને એને જ્યારે માર પડે છે ત્યારે એને ભારે આઘાત લાગે છે. એ વખતે તે અસલામતી અનુભવે છે. વિજયા એની વહારે આવે છે ત્યારે કાંબરીને વિશ્વાસ નથી આવતો કે કમજોર વૃદ્ધા એના બગડેલ પુત્રના ઝપાટામાંથી બચાવશે કે કેમ ? કાંબરીના મનની ભીરુતા તથા અસલામતીની ભાવના એના મનમાં ચાલતી વિચારપ્રક્રિયા દ્વારા સૂચવવામાં આવી છે.

આ લઘુનવલની કથા સામાજિક સમસ્યાઓમાં ઘેરાઈ છે. આ સમસ્યાને લેખિકાએ પરસ્પર વિરોધી સ્વભાવ ધરાવતાં પાત્રોને સામાસામે મૂકીને ગૂંથી છે. એમાંથી પ્રગટે છે આધુનિક નારીભાવના. અરુણા પોતાની દીકરીને સાસરીમાં પોતાના પતિને પોતાના બનાવીને રાખવાની શિખામણો આપતી રહે છે અને અનિલ કાંબરીની અવગણના કરતો જ રહે છે. “એ તો હોય! ચાલ્યા કરે ! આંખ આડા કાન કરવાના ! ” એવી સૂચનાઓથી અરુણા પોતાના પતિને ત્યાં અપમાનનો ધૂંટડો પીને પણ રહેતી હતી. તે યૂપ રહેવું અને ધીમું બોલવુંનો નિયમ પાળી પરિસ્થિતિને અનુકૂળ રહેવા લાગે છે.

કાંબરીની કરુણ-વિષમ દશા એની સાસુ સમજી શકી છે. તે પોતાના દીકરા દ્વારા પુત્રવધૂનું થતું શોષણ જોયા જ કરે છે. પતિ ગિરધરલાલ પક્ષાઘાતથી અપંગ બન્યા ત્યારથી તેમની સેવાને જ સર્વસ્વ તે ગણે છે. તેઓ અરુણાને આ સ્થિતિમાંથી બહાર નિકાળવા પિતરાઈ ભાઈ અભયંદ પાસે મદદ માંગે છે પણ મળતી નથી. એમની દીકરીએ પણ એમની વાતમાં માથું ન મારવાની વાત કહી દીધી. એ સમયે કાંબરીની જેમ જ પોતાની સખી એસ્મેહાલ્ડા દ્વારા જેનો પરિવાર વેરવિખેર થઈ ગયો છે તેવી પન્નાનો સહારો મળી રહે છે. વિજયા કાંબરીને આત્મ-સન્માન, ગૌરવ અને સ્વમાનની જાળવણી કરીને વિષમ પરિસ્થિતિ સામે સ્વતંત્રપણે જીવવાની રીત શીખવે છે. પ્રેરણા આપે છે અને બળ પૂરું પાડે છે. અને એમાંથી પ્રેરણા અને શક્તિ પામીને કાંબરીનો જાણે કે નવો અવતાર થાય છે. અરુણા આવે છે ત્યારે કાંબરી એનાથી ડરતી નથી. એ સાચું-ખોટું કંઈપણ કહે તે માની લેવાની કુટેવમાંથી મુક્ત થાય છે.

લઘુનવલમાં અરુણાના આવવાથી કાંબરીના વર્તન-સ્વભાવ, વ્યવહારમાં પરિવર્તન આવે છે. ગઈકાલની કાંબરી આંધળી સલામતીમાં પુરાઈ રહેનારી ભીરુ નારી હતી. આજની કાંબરી આધુનિક નારી છે. હવે એને માટે આ ઘર એ જ પોતાનું ઘર છે. અહીં રહેવાનો નિર્ણય એ એનો પોતીકો નિર્ણય છે. હવે એ પોતાની રીતે રહેવાની છે. રાત-દહાડો એ ફફડાટમાં રહેશે નહીં. કોઈની ઓશિયાળી બની રહેશે નહીં. એ જોવા અને જાણવા માગે છે કે ઈશ્વરે પોતાને શા માટે જન્મ આપ્યો છે ?

કાંબરીના એ શબ્દોમાં નારી તરીકેની આગવી પ્રતિષ્ઠા, આત્મસન્માન, સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વ પામવાની ઝંખના છલકે છે એટલે સંઘર્ષો સામે માથું મારીને જીવવા માગતી આધુનિક નારી તરીકે એનો પૂરેપૂરો કાયાકલ્પ થાય છે. નારીચેતનાનો આ પ્રકારનો અભિગમ લેખિકાએ વિજયા, કાંબરી અને પન્નાનાં પાત્રો દ્વારા સૂચવ્યો છે. એમાંથી આધુનિક નારીએ પોતાના રૂઢિચુસ્ત કોચડામાંથી બહાર નીકળી સ્વતંત્ર હવામાં પ્રાણ લેવાની ઝંખના પ્રગટે છે. લેખિકાનો આધુનિક નારીભાવનાનો આ આગવો ખ્યાલ અહીં રજૂ કર્યો છે. આ લઘુનવલ એ વ્યક્તિત્વસ્થાપનની મથામણનો કલાત્મક આલેખ છે. એમાં એક નારીના વંધ્ય અસ્તિત્વને નવપલ્લવિત કરી, એનું સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વ નિર્માણ કરવામાં બીજી નારીએ માંડેલા પુરુષાર્થની તથા સંઘર્ષની રોચકકથા છે. ભોળી, અબુધ, નિર્દોષ અને ભીરુ કાંબરીના કુંઠિત થઈ ગયેલા વ્યક્તિત્વનું વિકસન અને આત્મસ્થાપન એની સાસુ વિજયા દ્વારા થાય છે. આમ, આ કથાની મૂળભૂત સમસ્યા કાંબરીના અસ્તિત્વની વ્યર્થતા અંગેની સભાનતા વિશેની તથા એનામાં આત્મસન્માનની ભાવના પ્રાગટ્યની રહી છે. આ કથામાં લેખિકાએ આજની નારીને એના જડ, બિંબાઢાળ, રૂઢિચુસ્ત કોચલામાંથી બહાર આવી સ્વતંત્ર વિકાસોન્મુખ વ્યક્તિત્વની છાપ નિર્માણ કરવાનો બોધ રજૂ કર્યો છે.

ધીરુબહેન પટેલની 'કાંબરીની માં' ગુજરાતી લઘુનવલની યશકલગીરૂપ સાહિત્યકૃતિ બની રહી છે.

સંદર્ભ

- I. 'કાંબરીની માં' લે. ધીરુબેન પટેલ પ્ર .આ. ૧૯૮૮
- II. વાઘેલા ભારતી , 'શબ્દસર' ઓક્ટો. ૨૦૦૯ પૃ. ૪૫

અરવિંદકુમાર ડી. ઠાકોર

Ph.D.

ગુજરાત યુનિવર્સિટી

Copyright © 2012 – 2018 KCG. All Rights Reserved. | Powered By: Knowledge Consortium of Gujarat